

OD RADNIČKOG PITANJA DO VIZIJE HRVATSKOGA DRUŠTVA Znanstveni lik fra Bonifacija Perovića (1900.–1979.)

Jakov JUKIĆ, Split

Sažetak

U Hrvatskom katoličkom pokretu – koji se začinje početkom XX. stoljeća i traje sve do konca Drugog svjetskog rata – fra Bonifacije Perović je igrao zapaženu i utjecajnu ulogu, jer je bio duhovnikom moćne struje Domagojaca. Manje je međutim poznato njegovo znanstveno pisanje i objavljivanje iz područja sociologije i društvenog nauka Crkve. Zato se u članku pokušava rekonstruirati njegov znanstveni lik. Doktorirao je na Katoličkom institutu u Parizu s tezom o radničkom pitanju. Poslije se više bavio popularizacijom i dnevnom kritikom marksizma i liberalizma, a manje ozbiljnom znanošću. Nje se prihvatio tek nakom izgnanstva 1945. godine, najprije u Argentini, a onda u Italiji. Iz toga razdoblja postoje dvije značajne knjige u kojima se pokušava dati slika stanja u hrvatskom onodobnom društvu, kritika komunizma i liberalizma, ali i temeljni obrisi i skice budućega hrvatskog društva kako ga pisac zamišlja. Povezan sa sudbinom svojeg naroda i situacijom u zemlji, fra Bonifacije Perović daje odveć optimističku procjenu tijekova budućnosti. Stoga na kraju valja kritički preispitati njegove znanstvene poglede.

Ključne riječi: radništvo, društvo, društveni nauk Crkve, hrvatsko društvo, »treći put« između kapitalizma i komunizma.

Između istinske slike jednoga čovjeka i njegovih ideja zjapi obično velika praznina ispunjena upitnicima. Tko naime mnogo znade o razmišljanjima nekog filozofa, teologa ili sociologa, taj još uvijek malo poznaje njegov život. Zato je svako sažimanje i skupljanje idejâ tek apstrakcija i pretpostavka, a ne egzistencijalna zbiljnost.

Uza sve te očite nedostatke i zamke otuđena govora, odlučio sam ponešto napisati samo o idejama fra Bonifacija Perovića, ostavljajući posve po strani njegov duhovno bogat i religiozno osvjedočen život, jer će se time vjerujem drugi pozvaniji opširnije pozabaviti. Meni kao sociologu ostaje da sociologijskom metodom i pristupom premislim sociologiju fra Bonifacija Perovića.

Da bi se slijedio razvitak idejâ u njegovu intelektualnu stvaranju, valja napraviti neku prikladnu periodizaciju. Prvi dio neupitno pripada doktorskoj radnji koju je pod naslovom *Radnička sredina i njezin ustroj (Le milieu ouvrier et son*

organisation) *maxima cum laude* obranio 6. siječnja 1932. godine na Katoličkom Institutu u Parizu. Veći dio te radnje je objavljen u tijeku 1932. godine i 1933. godine u socijalnoj smotri *Dossier de l'Action populaire*. U drugom razdoblju piše popularne tekstove u izdanju *Moderne socijalne knjižnice* (MOSK) kao knjižicu *Kapitalizam* iz 1934. godine ili *Boljševizam* iz 1935. godine, ali one nemaju veće znanstvene vrijednosti. Iako pisana izvan domovine i mnogo kasnije – pa formalno spada u treće razdoblje – ni knjiga *Hrvatski katolički pokret* iz 1976. godine ne ulazi u djela što se bave poviješću idejâ nego više obrađuje organizacijska pitanja i sukobe sličnih katoličkih skupinâ. U trećem i najplodnijem pak razdoblju, fra Bonifacije Perović tiska u dijaspori dvije obimne i vrijedne knjige – *Hrvatsko društvo u revolucionarnom pokretu* iz 1971. godine i *Društvo u svom ljudskom liku* iz 1979. godine – i jednu znanstvenu studiju – *Socijalizam kao projekt budućnosti* iz 1976. godine – čime zapravo do kraja zaokružuje svoje teorijsko djelo iz područja sociologije. Doktorska radnja i spomenuta emigrantska trilogija bit će dakle predmet našeg stručnog zanimanja i znanstvene zaokupljenosti.

Prvo razdoblje: radničko pitanje i njegovo rješenje

Već smo spomenuli da je fra Bonifacije Perović započeo svoju znanstvenu djelatnost radnjom o radničkom pitanju. To je u svakom slučaju vrlo obiman i u stanovitoj mjeri izvoran stručni rad, pa ga valja podrobnije prikazati. Povijesno pak nastaje u prvoj polovici XX. stoljeća, u doba naglog i obećavajućeg buđenja zanimanja katoličke javnosti za društvene probleme, neposredno poslije objavljivanja socijalne enciklike Pija XI. *Quadragesimo anno* (1931.), širenja Katoličke Akcije i njezinih brojnih ogranaka, od kojih je najpoznatiji onaj JOC-a (*Jeunesse ouvrière chrétienne*).

Ključni pojam u radnji je radnička sredina (*milieu ouvrier*), jer su upravo istinski predstavnici radničkih sredina – a ne neki drugi – pozvani preuzeti odgovornost za učvršćenje i produbljenje kršćanske vjere u tim sredinama. Ustrajavanje na radničkoj sredini, a ne samo na radniku, ima svoje razložno opravdanje. Jer, radnik nije jedini djelatnik nego u prvom redu cjelovit čovjek, koji živi, raste i djeluje u nekom točno određenom ozračju, izložen utjecajima drugih i svoje sredine. Ta se radnička sredina dakako u mnogome razlikuje od drugih sredina – recimo zemljoradničke i ruralne – pa je treba posebno obraditi. Stoga postaje sudbonosno pitanje: što je i kakva je to ustvari radnička sredina? Ona naime može poticati na dobro i istinito, ali i na zlo i lažno; može biti rasadište zdrave religioznosti, ali i prostor ateizacije i protucrkvivosti. U vrijeme kad je fra Bonifacije Perović boravio u Njemačkoj i Francuskoj radnici su u golemoj većini prilazili socijalističkim sindikatima, dok im je društveni nauk Crkve – izložen u enciklikama *Rerum novarum* i *Quadragesimo anno* – bio gotovo nepoznat. Između or-

ganiziranog kršćanstva i marksizma vodila se ogorčena borba za radništvo i njihovu naklonost. No rascjep je produbljen još mnogo ranije. Od prosvjetiteljstva, građanske revolucije, pozitivizma, individualizma, socijalizma i anarhizma traje dekristijanizacija radništva. Usprkos tim negativnim uplivima, radnička je sredina bila dugo kršćanska, jer su ljudi ostali kršćanima po svojem odgoju i podrijetlu. Kako je protjecalo vrijeme, tako je spomenuto ozračje postajalo sve manje kršćansko, duhovno i religiozno. Građanski je individualizam najprije utro put marksističkom socijalizmu, a onda je ovaj ispraznio radničke prostore od svake prisutnosti kršćanskih utjecaja. Otud prijeka potreba da se ponovno oni ispune vrednotama kršćanskog društvenog nauka, što ga u svojim enciklikama izlaže Katolička Crkva.

Da bi se to postiglo valja prije svega dobro upoznati i poznavati radničku sredinu (*milieu ouvrier*). Zato fra Bonifacije Perović počinje svoj rad s pokušajem točnog određenja pojma radničke sredine, koja na taj način postaje polazišnom točkom njegova istraživanja. Pritom treba uzeti sve u obzir: izvanjske odnose i unutrašnja stanja, razumske sposobnosti i podsvijesne nagone, profesionalna znanja i materijalne prilike, radne navike i načine zabavljanja, duhovne poticaje i ideološke predrasude, obiteljske sveze i sindikalne udruge. Najkraće rečeno, sredina je zajednica ideja, čuvstava i interesa, što su oblikovani u sličnosti mentaliteta.¹

Ako pobliže istražimo društvene prilike lako ćemo se uvjeriti da one uvijek zahtijevaju i traže neki naknadni unutrašnji ustroj, jer će u protivnom biti prepustene neredu i raspadanju. To na poseban način vrijedi za radničku sredinu, koja je izložena različitim uplivima i jakim interesnim uplitanjima. Zato neće biti dostatno duhovno obnoviti radnika nego također i korjenito promijeniti uvjete njegova življenja i djelovanja, moralno i društveno ga poduprijeti i ozdraviti. Otud dakle potreba da se organizira radnička sredina u smislu spomenutih zahtjeva. No bilo bi zacijelo posve pogrešno odmah zaključiti da su za to pozvani neki izvanjski čimbenici. Naprotiv, upravo su radnici jedini istinski nositelji organiziranja radničkog prostora. Ako se taj prostor kani kristijanizirati, onda su opet kršćanski radnici pozvani da to učine, a ne netko drugi izvan njih. Jer, sve opasnosti i prednosti toga ozračja najbolje poznaju sami radnici, pa će samo oni biti u stanju djelovati, što je zapravo tek proširena teza katoličkog nauka da su laici duhovni preporoditelji laičkih sredina, a ne svećenici, koji do radničkih sredina nikad ne mogu doprijeti.

Da bi se učinkovito djelovalo na radničku sredinu i njezine ustanove treba ponajprije otkriti s kojim idejama i težnjama su nadahnuti ljud tih sredina, pose-

¹ BONIFACIJE PEROVIĆ, *Le milieu ouvrier et son organisation*, Paris, 1932. (rukopis pohranjen u Institut Catholique de Paris), str. 18.

bice njihova elita. A sva istraživanja neizostavno pokazuju da je cijelo društvo – od dna do vrha – bilo posve laicizirano: društveni poredak i državno zakonodavstvo, gospodarstvo i javni poslovi, škole i sredstva javnog priopćavanja, obitelj i druge brojne ustanove.² Nije čudno da je kao posljedica i učinak toga došlo do općeg otpadništva od kršćanstva i uspona praktičnog materijalizma u društvu, a onda se na posebno očit i krajnje zaoštren način ponovilo među samim radništvom. Zadaća je pak Crkve bila da u tim pogoršanim okolnostima mobilizira kršćane radnike u radničkim sredinama, oživi širi apostolat laika i svjetovnjaka, koji će u svim porama društvenog tkiva – od lokalnih skupština do najviših zakonodavnih tijela – pokušati ucijepiti i vratiti kršćanske vrednote u javni život. Zanimljivo je da fra Bonifacije Perović vidi u višim slojevima društva nazočan opasni liberalizam, a u nižim slojevima opasni socijalizam, pa apostolat u njima neće biti istovjetan, što naposljetku opravdava posebno bavljenje baš radničkom sredinom.

Povijest radničke sredine ne počinje dakako od jučer. Već se u Srednjem vijeku može govoriti o uspostavi te sredine, iako ne u doslovnom i modernom značenju riječi. Korporativni poredak i staleška udruženja navještali su kršćanske ishode budućeg radničkog pitanja. S druge pak strane, raspad seoskog zajedništva, ustanovljavanje gradskih područja i prevlast trgovine usmjerili su razvitak u posve drugom pravcu. Individualizam rastače solidarnost, a kapital potiče sebičnost i nemilosrdnu utakmicu osobnih interesa. Protiv tih nepriličnosti i novoga ropstva ustaju radnici, nezadovoljni životom u svojim sredinama. Njih prvenstveno tišti materijalno i duhovno siromaštvo, koje se inače začinje podjelom rada, ubitačnim ritmom strojeva i neljudskim uvjetima rada u tvornicama i rudokopima.

Uvučeni tako u zajedničke nepogode, povezani istom hudom sudbinom i svojim ozračjem, u radništvu je naglo porasla spoznaja o vlastitoj snazi i mogućnostima oslobođenja. Iz toga se onda rodila klasna svijest i započela klasna borba. Činilo se čak da je klasna borba u tolikoj mjeri vezana za komunizam da je od njega postala gotovo neodvojivom. A upravo je komunizam tvrdio da se ta borba rađa iz nepovoljnih i nepravednih materijalnih uvjeta življenja radništva. Stoga fra Bonifacije Perović s pravom pita: je li radnička sredina – kakva se u zbilji pokazuje – nužno i neodgodivo vodi do prihvaćanja materijalizma, rasplamsavanja klasne borbe i izbijanja revolucije? Je li ta sredina također nužno i neodgodivo vodi do antikršćanstva i ateizma radništva? Je li zaista mora biti tako kako jest ili su mogući drugačiji povijesni ishodi? Naš sociolog misli da upravo postojanje osvjeđenih katolika u redovima radništva – posredstvom organiziranog pastora – pokazuje da se može izbjeći kruti determinizam društvenih uvjeta i stvoriti novo ozračje u kojem će vjerske vrednote biti stavljene u prvi plan. Ako je tako,

---

² Op. cit., str. 28.

onda spomenuto idejno protukršćanstvo i praktični materijalizam dolaze prije svega od promidžbe komunista i socijalista, a ne od položaja radništva u proizvodnim odnosima. Koristeći siromaštvo i neukost radnika, socijalisti su ih okrenuli protiv Crkve, optužujući je za sve njihove nevolje i nesreće. Dapače, fra Bonifacije Perović će ustvrditi kako su radnici – uzeti odvojeno svaki za sebe – više kršćani nego građani, ali povezani između sebe gube te pozitivne oznake. U građana je pak posve obratno. Oni su svaki za sebe u moralnom pogledu ispod radnika, ali se izvanjski pokazuju boljima. Pod pritiskom sredine – u koju su uključeni uvjeti življenja i ideološki utjecaji – radnici se dekristijaniziraju, makar u sebi nosili zdravije moralne klice nego građani.

Iz svega proistječe da je radničko ozračje bilo duboko poremećeno od krivih nauka i duha klasne borbe. Izvorište tome treba jamačno tražiti u dugom i povezanom lancu uzroka: radi kapitalističkog individualizma stvara se golemo siromaštvo radništva, koje koriste socijalisti i komunisti kako bi im podmetnuli napaka i nekršćanska rješenja. Otud postojanje dvaju razloga organiziranja radničke sredine: jedan koji će rekrustijanizirati tu sredinu i drugi koji će poboljšati gospodarsko stanje u njoj. Poslije slijedi rehabilitacija političkog i društvenog lika djelatnika. Zato treba pitati može li se sâm radnik – onako nemoćan i ostavljen sebi – odhrvati izvanjskim utjecajima. Sigurno da ne. Druga je međutim stvar ukoliko se udruži i prihvati društveni nauk Crkve. Na žalost, do tada katolički pastoral nije vodio dovoljno računa ni o novim prilikama, a niti o novim metodama, što su komunisti i socijalisti dobro znali i zato bili u osjetnoj prednosti.

Svijesni toga – premda sa zakašnjenjem, ali na tragu papinskih enciklika – katolici počinju shvaćati svu važnost radničkog pitanja. U tom okviru, dolaze oni do zaključka da se ne može polučiti učinkovitost ako se ne djeluje na radničku sredinu i ustanove u njoj, ali se istodobno ne može djelovati na tu sredinu i ustanove da se ne utječe na osobu radnika. Jedno bez drugoga jednostavno ne ide. Traži se dakle međusobna uzročnost oba čimbenika. A sredstvo toga ozdravljenja jest baš okupljanje i organiziranje katolika, koje će biti prilagođeno radničkoj sredini. Uostalom, tako su se ponašali i prvi kršćani kad su odlazili širiti Radosnu vijest u oblastima premoći poganske kulture. Po organiziranom katoličkom radništvu, Crkva ulazi u nekršćanske sredine, upoznaje ih i liječi od modernih bolesti nepravde, nesmisla i neimaštine. Kako je radničko ozračje posebno i osobito po svojim obilježjima – različito recimo od onog đaka ili seljaka – bit će nužno radnike na poseban i osobit način učiti i odgajati, shodno prilikama u kojima žive i rade. Pritom naravno nije dostatan samo govor i propovijed nego iznad svega primjer i svjedočenje, solidarnost i žrtva.³

³ Op. cit., str. 85.

Osim rekrutiranja radničke sredine – koja je nezaobilazna – bit će potrebno tu sredinu još organizirati i radi njezinog gospodarskog, društvenog, političkog, intelektualnog oporavljanja i ozdravljenja.⁴ Da bi to postigla Crkva mora u radnika – na razini odgoja – probuditi i učvrstiti osjećaj dostojanstva ljudske osobe. Uzalud će se pritom truditi ako pokuša bilo što učiniti bez pomoći i sudjelovanja samih radnika. Zato je njihova suradnja nužna i nepreskočiva. Početak pripada dobroj informaciji, a onda solidnoj formaciji. Cilj je od radnikâ stvoriti slobodna i neovisna bića koja sama mogu voditi sebe i povesti druge. Na drugoj pak razini – onoj gospodarskoj – valja poboljšati stanje uvjeta življenja, jer je siromašan radnik uvijek ovisan čovjek. Na intelektualnoj razini radnik će doznati temeljne istine o društvu, ali i o krivim ideologijama, što se upiru ujarmiti ljude u prevratničke pothvate. Na političkoj pak razini, radnici će se izboriti – uz pomoć Crkve – za puna politička prava i građanska postignuća, što će onda utjecati i na promjenu njihove sredine.

Središnji dio rada fra Bonifacija Perovića odnosi se dakle na crkveno organiziranje radničke sredine, ali povedeno i ostvareno od samih radnika koji su dosegli stupanj kršćanske zrelosti i samosvijesti. On se pita: koji je zapravo cilj te organiziranosti, a onda koja je njezina istinska narav. Što se tiče cilja, on je višestruk i slojevit, pa ga nije moguće jednim određenjem obuhvatiti. S jedne se strane hoće potaknuti i učvrstiti osjećaj solidarnosti među radništvom i oživjeti u njima zatomljene društvene, gospodarske, intelektualne, moralne i religiozne moći i sposobnosti, čiji je dakako jedini nositelj upravo sam radnik. S druge pak strane, cilj je također uspostaviti prisne i zdrave odnose suradnje s drugim sredinama kako bi se na širem prostoru moglo ostvariti opće dobro. Tako organizirano radništvo neće biti vođeno načelom klasne borbe nego usmjereno prema ostvarenju zajedničkoga dobra svih ljudi.

Glede pak naravi radničke sredine, odnosno njezine organiziranosti, njezino će određenje isključiti sve one osobe koje ne pripadaju radničkom staležu, a uključiti skrb za sveukupni život i potrebe radnika.

Zakružujući sliku o organiziranju radničke sredine, fra Bonifacije Perović nije mogao preskočiti tada vrlo važnu temu o njezinu odnosu sa sindikatima.⁵ Dapače, kroz taj je odnos još bolje osvijetlio i odredio sadržaj zaokupljenosti obiju društvenih tvorbi. Unatoč činjenici da se njihovi ciljevi i naravi mnogome poklapaju i preklapaju, zadržali su ipak neku autonomiju i posebnost. Dok se organizacija bavi pretežno prostorom radničkoga života, dotle je sindikat okrenut prema profesiji i problemima rada i plaća tih radnika. Razlika je doduše suptilna, ali

---

⁴ Op. cit., str. 87–94.

⁵ Op. cit., str. 107.

svjeđedno postoji. Gledano s kršćanskog stajališta, u prvom je slučaju naglasak stavljen na moralno i religiozno usavršavanje – bolje reći na rekristijanizaciju radničkih prostora – a u drugom na obranu načela crkvenog društvenog nauka u nadmetanju raznih strukovnih sindikata. Po sebi je razvidno da predmet zaokupljenosti katoličkih sindikata ne može nikada biti ono što je cilj katoličkih radničkih organizacija: povratak kršćanstva u radničko ozračje i življenje, socijalna obnova i reforma društvenog poretka. U tom bi se smislu onda moglo reći da je sindikat tek uži dio katoličkog radničkog pokreta.

Tako ustrojene katoličke radničke zajednice – uvrštene u širi obzor radničkoga svijeta – imaju i neki prostorni raspored i hijerarhijski poredak. Na dnu piramide stoje područne grupe, koje imaju značenje temeljnih jezgri, a najčešće su povezane sa župama. Iznad njih se nalaze biskupijske, regionalne i nacionalne skupine. Taj način ustroja bio je tada uveden među katoličkim organizacijama u Njemačkoj, Belgiji i Nizozemskoj. Sve ih pak objedinjuje internacionalni vrh, povezan s Katoličkom Akcijom i njezinom središnjicom. Zanesen tom idejom i ustrojem, fra Bonifacije Perović se potrudio da do u detalje opiše postignuća katoličkih pastoralnih djelatnika na nacionalnoj i internacionalnoj razini. Uloge su tajnika, voditelja i duhovnika radničkih grupa iscrpno obrađene i sustavno iznesene. Uz njih se još razvijaju organizacije ženskih radnica i radničke mladeži, koje treba pridružiti glavnoj matici, jer su njezin sastavni dio.

Da bi pokazao doseg i razinu organiziranja katoličkog radništva u svijetu, fra Bonifacije Perović će poduzeti jedan zaista krupan i trudan posao i pothvat, prikazujući njihov razvitak u raznim zemljama: Njemačkoj, Nizozemskoj, Belgiji, Švicarskoj, Austriji, Luxemburgu, Čehoslovačkoj, Poljskoj i Francuskoj.⁶ Negdje je njegova pozornost bila više usredotočena, drugdje manje, ali uvijek u ovisnosti o razvijenosti katoličkoga života među radništvom dotične države.

U završnom dijelu svojega doktorata,⁷ pozabavit će se fra Bonifacije Perović s reformom gospodarskih ustanova, nakon što je potanko opisao i preporučio poboljšanje, novo oblikovanje i rekristijaniziranje radničke sredine. Ostala je još obnova ustanovâ i običajâ koje su vezane uz radničko pitanje u modernom društvu. Tu se na prvom mjestu ustanovljuje da je pokret katoličkih radnika – oslobođen na crkveni društveni nauk – pozvan preobraziti gospodarski i društveni sustav u jednu organičnu cjelinu, ali u »punom suglasju s porukom Evandjelja i na temelju suradnje različitih profesionalnih tijela« – kako piše u *Quadragesimo anno*. Poduzeće je dakle jedna organizirana ustanova koja može biti i etički poticana. Ona to postaje tek onda kad ljudske vrline i moralne vrijednosti budu stvarno

⁶ Op. cit., str. 208–253.

⁷ Op. cit., str. 254–271.

utkane u gospodarske tijekove. Poslije toga dolazi suradnja različitih profesionalnih tijela, čega opet nema bez etike. Jer kako uopće obraniti i dokazati potrebu i korist dostojanstva, slobode i odgovornosti radnika izvan postojanja nekih trajnih moralnih uporišta i duhovnih sidrišta. Stoga se fra Bonifacije Perović zalaže za takvu suradnju profesionalnih tijela koja će u svemu nadići klasnu borbu. Naravno, neće bit baš lako i jednostavno uvjeriti radnike – što žive u raskristijaniziranim sredinama i ideološkim podnebljima – da prihvate socijalne ideale Pija XI. i njegove enciklike *Quadragesimo anno*. Utjecaj je Crkve naime bio još uvijek odveć slab i nezamjetljiv, što zacijelo ne bi trebalo obeshrabriti katolike. Razlozi su pak tome trostruki: prvo, klasni osjećaj vrlo jak i nazočan; drugo, slaba i mjestimice nikakva suradnja između tijela poslodavaca; treće, loša informiranost i pripremljenost radnika na promjene mentalitetâ i ustanovâ.

Povijesni okvir i metodička kolebanja

Iako kratko i površno, pokušali smo prikazati prvi veći i značajniji rad fra Bonifacija Perovića koji je nastao 1932. godine u Parizu, a vjerojatno je započet mnogo ranije, još za njegova boravljenja u Njemačkoj. Da bi ga do kraja razumjeli, valja se svakako podsjetiti na duhovno ozračje i poglavite ideje što su vladale u onodobnom katolicizmu. Bez toga uvida teško je shvatiti prinos i nedostatke u tekstu našega sociologa. Za početak treba razlučiti vidik ustroja od vidika sadržaja. Prvi se iskazuje u pokretu Katoličke Akcije, a drugi u društvenom nauku Crkve. Radničko se pitanje pokušava riješiti kroz Katoličku Akciju i njezine ogranke, dok se poruka nalazi sadržana u enciklikama *Rerum novarum* i *Quadragesimo anno*. Uporabljena metoda u njegovu radu je pak dvostruka: teologijska i sociologijska. O svemu tome – ustroju, sadržaju i metodi – bit će korisno priopćiti barem ono najvažnije.

Pojava laičkog pokreta i s njim povezana Katolička Akcija u Crkvi svakako je noviji povijesni događaj, jer ga gotovo od početaka kršćanstvo uopće ne poznaje. Dok je naime društvo bilo posve religijski određeno – po svojim idejama, ponašanju ljudi i ustanovama – pitanje potrebe za takvim pokretom nije se moglo niti postaviti. Zato srednjovjekovno kršćanstvo ne zna za laički pokret i njegov ustroj u današnjem značenju riječi. Tek od prosvjetiteljstva i liberalizma, a posebice ubrzanom dekristijanizacijom modernoga društva, Crkva se našla u novom položaju višestruke ugroženosti. Svećenstvo je bilo odveć malobrojno i nemoćno da bi uspjelo ustrajati u toj neravnopravnoj borbi. Otud njihov poziv laicima da se povežu i pomognu im u opiranju svjetovnom svijetu. Jer svi ljudi nužno osjete potrebu sjedinjenja i međusobna pomaganja kad im zapriete teškoće i narupe osporavanja. Upravo iz toga promijenjenog podneblja društva – kojemu se dodao socijalizam i komunizam – raste i postaje razvidnom pojava laičkog pokreta u novijoj povijesti Katoličke Crkve.

Pravni oblik tome pothvatu zajedničkog odgovora izazovima liberalizma, laicizma i komunizma, dao je Pio XI. svojom enciklikom *Urbi arcano Dei* iz 1522. godine, utemeljujući Katoličku Akciju kao jedini i poglaviti ustroj laičke zauzetosti vjernika u svijetu, premda su se prve demokršćanske stranke u Europi pojavile mnogo prije, točnije koncem prošloga stoljeća. U Bruxellesu su 1524. godine J. Cardijn i F. Tonnet najuspješnije na tome radili, stvarajući mnoštvo specijaliziranih ogranaka: za srednjoškolce, sveučilištarce, radnike, zemljoradnike i druge. Ipak, njihov je prvotni cilj bio kristijaniziranje mladih muškaraca iz radničke sredine. Laici se sada javljaju u ulozi apostola i misionara, a ne svećenici. Poslije nekoliko mjeseci uspostavljen je pokret Kršćanske radničke mladeži (JOC), što se onda brzo proširio u Europi i razgranao u brojne ogranke drugih staleža i zanimanja (JAC i JACF, JEC i JECF, JIC i JICF, JMC i drugi). Prvi put u povijesti Crkve, predstavnici svojih sredina (*milieu*) uzimaju na sebe odgovornost za vjeru u toj sredini, bilo da je brane ili obnavljaju. A upravo će Pio XI. u svojoj opetovano spomenutoj enciklici *Quadragesimo anno* usvojiti apostolat sredine, naglasivši da su jedini apostoli radnika sami radnici.

Kao najširi okvir organiziranja, Katolička Akcija se inače može ukratko odrediti kao apostolat vjernika koji je vođen od strane biskupa. Svećenicima je naime novi svjetovni svijet bio gotovo nedostupan i nedohvatljiv iz njihove tradicionalne zatvorenosti. Stoga su baš vjernici laici – koji žive u tom svijetu – bili pozvani preuzeti dužnost i obvezu kristijanizacije svojih religiozno ravnodušnih suradnika na radu, poslu ili školi. Takav je oblik udruživanja vjernika kroz različite ogranke Katoličke Akcije trajao neprekidno od tridesetih do šesdesetih godina našega stoljeća. Dapače, postao je on u tolikoj mjeri vladajućim i neprijepornim uzorkom da je isključivao svaki drugačiji način okupljanja laika. Tako je na temeljima Katoličke Akcije stvorena cijela jedna moćna kultura koju su vjernici s oduševljenjem prihvaćali i u njoj gorljivo sudjelovali. Od toga se djelovanja očekivalo ništa manje doli svekolika obnova svijeta prema načelima Evanđelja i vraćanje izgubljenog utjecaja Crkve na društveni život ljudi u svjetovnim sredinama.

Toliko o ustroju crkvenog pokreta laika u liku Katoličke Akcije, kroz koju se pokušavalo riješiti radničko pitanje. Druga se razina odnosi na sadržaj učenja toga pokreta, što se iskazivao u katoličkom društvenom nauku, poglavito skupljenom u dvjema papinskim enciklikama: *Rerum novarum* i *Quadragesimo anno*.

Prvu je objavio Lav XIII. godine 1851. godine, čime se zapravo uspostavlja crkveni društveni nauk, dotad posve nepoznat, premda se njegovi izvori mogu naći u Starom zavjetu, Novom zavjetu, patristici, teologiji i filozofiji srednjega vijeka. Pojava enciklike *Rerum novarum* dolazi u vrijeme sukoba između rada i kapitala, kako se to onda nazivalo, a predstavlja ustvari problem radništva. Stoga se cijela ta oblast imenovala kao radničko pitanje. U stanovitom smislu je onda dopušteno zaključiti da se prva enciklika bavila radničkim pitanjem. Ona u

prvom redu osuđuje klasnu borbu i zagovara uspostavu mira između sukobljenih klasa, ali mira koji će se temeljiti na pravdi, a ne pobjedi jednog od sudionika u klasnoj borbi. Opisujući sukob između rada i kapitala, Lav XIII. je ustvrdio da u tom sukobu najviše stradaju baš radnička prava. Otud potreba obrane dostojanstva radnika i rada. Drugo načelo povezano s prvim jest ono o pravu na privatno vlasništvo, jer tek tako vlasništvo osigurava i jamči razvitak osobe i obitelji u društvu. Enciklika govori i o drugim radničkim pravima: na uspostavu sindikata, ograničenju radnih sati, pravo na dnevni, sedmični i godišnji odmor, pravo na pravednu plaću i slično.

Drugu socijalnu encikliku objavio je Pio XI. i to 1931. godine pod naslovom *Quadragesimo anno*. Ona će se prvenstveno baviti obnovom društvenoga poretka, koji je bio opasno ugrožen liberalizmom i komunizmom. Nije pogrešno reći da se ona zalaže za »treći put« razvitka društva, jer podjednako osuđuje i odbacuje kapitalistički individualizam i marksistički kolektivizam. Da bi izbjegao centralizam u političkom i društvenom poretku, Pio XI. traži uvođenje posrednih tijela – corpora intermedia – između pojedinca i vrhovne gospodarske i političke moći. Stoga se ističe načelo supsidijarnosti koje će kasnije postati središnjim mjestom u katoličkom društvenom nauku. Što se pak tiče klasne borbe, enciklika *Quadragesimo anno* želi je ublažiti upravo uvođenjem korporacijâ – međutijela – što se još nazivlje staleškom državom. U tim međutijelima zajednički rješavaju svoje probleme radnici i poslodavci. Inače, enciklika općenito zagovara: solidarnost, decentralizaciju, suradnju, zaštitu malih struktura i obnovu ustroja društva.

Sudjelujući u toj dvostrukoj obnovi društva – onoj ustroja i sadržaja – a u uvjetima naglog prodora i širenja modernog liberalizma i komunizma, fra Bonifacije Perović se s velikim oduševljenjem i neofitskom gorljivošću dao na propovijedanje i ispitivanje radničkoga pitanja. Da bi to postigao, morao je upoznati istodobno stožerna načela ustroja Katoličke Akcije i sržne sadržaje crkvenog društvenog učenja. U tome je jamačno imao iznimnu sreću, jer je prva iskustva stjecao u zemljama gdje su upravo u najvećoj mjeri bile ostvarene spomenute crkvene nakane. U kakvom je ozračju tada živio mladi franjevac najbolje pokazuje izvješće da je slavni J. Cardijn – utemeljitelj JOC-a i budući kardinal – na jednom predavanju svećenicima govorio o tome kako će za samo 25 godina sve radništvo biti posve kristijanizirano.⁸ Taj je naraštaj mladih katolika obilježavala i prožimala zaista nečuvena vjera, povjerenje u Crkvu, oduševljenje radom, iščekivanje i neograničeni zanos. Pred sobom su vidjeli gotovo već ostvaren novi svijet kršćanskoga društva – neku vrst paruzije – ali u isti mah i potpunu propast liberalizma i komunizma. Njima se pridružio i dijelio jednake milenarističke osjećaje i

---

⁸ ÉMILE POULAT, *L'ère postchrétienne, Un monde sorti de Dieu*, Paris, 1994., str. 128.

naš fra Bonifacije Perović. To se naime naslućuje u svakom redu njegove doktorske radnje. Ne valja međutim zaboraviti da je u isto doba i mladi Stjepan Poglajen – budući kontroverzni isusovac i sjajan predvodnik mladeži – sa sličnom vatrom poleta i vjerničkog uzbuđenja pisao u ondašnjem zagrebačkom *Životu* o velikim uspjesima kršćanskoga apostolata među mladim radništvom u Nizozemskoj. Bilo je to neponovljivo vrijeme velikih nadanja i još većih iščekivanja za kršćane, koje ni fra Bonifacije Perović nije mogao mimoći. Dapače, njima se s najvećom predanošću i marom priključio.

Preostaje nam još nešto reći o trećem sastojku njegove radnje: metodi. Već smo prije spomenuli da je fra Bonifacije Perović rabio dvostruki pristup radničkom pitanju. Jedan se može označiti kao teologijski, a drugi sociologijski. O prvom smo netom opširno govorili, jer naputci crkvenog društvenog nauka nedvojbeno ulaze u teologijsku disciplinu moralke, ne u pozitivnu znanost sociologije. Tako se uostalom danas i predaje na bogoslovskim učilištima diljem svijeta. Dok je prvi pristup naime po metodi bio normativan i deduktivan, dotle je drugi ostao iskustven i induktivan. Zato sve ono što se odnosi na društveno učenje Crkve o radničkom pitanju spada na teologiju, a opis stvarnoga stanja života i idejâ radničke klase u sociologiju.

U svakom slučaju za katoličku je misao bila izrazito nesretna okolnost što se sociologija povijesno oblikovala pod znakom filozofijskog pozitivizma, koji se bez sustezanja otkrivao kao ateistična i protucrkvena ideologija masovnih razmjera. To je razlogom da je uz shvaćanje sociologije kao strogo pozitivne i empiričke znanosti, također proširilo i shvaćanje sociologije kao filozofije i ateističke ideologije, posebice u katolika, koji su je tako i doživljavali. Ne treba se onda čuditi što su službeni predstavnici Crkve i teolozi s razumljivim nepovjerenjem gledali na sociologijsku znanost, jer je ona u krajnjoj crti ozbiljno potkopavala temelje institucionalnog kršćanstva. S vremenom su se ipak stvari počele mijenjati. Prvi je prodor bio izvršen obvezom moralne teologije – bolje reći društvenog nauka Crkve – da etički vrednuje s kršćanskoga stajališta pravne i društvene ustanove svojega doba (vlasništvo, rad, obitelj, brak, državu) i vrline pojedinca (pravednost, društvene kreposti, milosrđe), a onda u svezi s tim, potrebu prosudbe papinskih enciklika, koje su sve više obrađivale baš socijalne probleme. Nije se dakako radilo o sociologiji, ali su neki pojmovi i sadržaji nužno morali biti preuzeti iz te znanosti od strane teologije. To je s protokom vremena stvorilo povoljno ozračje međusobna upoznavanja i snošljivosti. No to se tek zbilo u drugoj polovici XX. stoljeća.

Pred istim znanstvenim poteškoćama našao se i fra Bonifacije Perović, jer je istodobno morao rabiti teologijsku metodu i sociologijski opis. Svejedno, u prvi je mah u njega prevladala moralna poželjnost nad društvenim stanjem. Otud vjerno držanje uputa iz enciklike *Quadragesimo anno*, koja je obilno i iznovice spominjana i korištena tijekom cijelog doktorskog rada. Premda je *Rerum novarum*

više radnički usmjerena enciklika, na nju se naš franjevac začudo manje upire, možda navlastito zato što je u enciklici Pija XI. konačno našao najbolje ustrojeni model za rješanje radničkoga pitanja. Dubljim proniknućem proizlazi dakle da ga u početku organizacijska pitanja daleko više zanimaju od doktrinarnih prijepora. Glede pak sociologije, njezin je upliv vidljiv na onim stranicama doktorske radnje gdje je trebao opisati žalosno stanje i tegobno življenje radništva, pogubni utjecaj industrijalizacije i urbanizacije. Na trenutke se čini da čitamo posve suvremene opise stručnjaka za sociologiju rada, kao što su primjerice G. Friedmann i drugi. Pažljivu oku neće izmaći ni činjenica da se u tekstu radnje spominje i citira glasoviti francuski sociolog E. Durkheim i njegovo djelo *Les règles de la méthode sociologique*, ali i drugi sociolozi kao primjerice M. Habwachs, što potvrđuje široku znanstvenu upućenost našega znanstvenika. Još dubljim uvidima, u fra Bonifacija Perovića izbija posvuda stanoviti zdravi realizam, poznavanje pučkoga mentaliteta, osjećaj za tuđe nevolje, skrb za pozemljare i siromašne, franjevačka sućut prema braći ljudima i želja za promjenom društvena poretka. Mogli bi dapače ustvrditi kako se u njega očituje nepokolebljiva vjera da se gospodarske, društvene, političke i ideološke prilike dadu stubokom mijenjati i posve promijeniti na dobrobit čovjeka i svijeta u kojem on živi.

Prekinuti snovi i obustavljeni povijesni tijekovi

Poslije povratka iz Njemačke i Francuske – gdje se na najvišoj stručnoj razini spremao za kristijanizaciju radništva – fra Bonifacije Perović dolazi u Hrvatsku. Budući da je u nas brojnost radnika bila razmjerno manja nego u drugim zemljama, možda se otkrilo preuranjenim poslati ga među hrvatsko proleterizirano seljaštvo koje je prolazilo kroz strašne kušnje prvobitne akumulacije. Zato fra Bonifacije Perović postaje 1936. godine – na poziv nadbiskupa A. Stepinca – duhovnikom Hrvatskog Akademskog Društva *Domagoj* i organizatorom srednjoškolaca u Đačkom Savezu unutar Katoličke Akcije. To mu je zacijelo odgovaralo, jer je Katolička Akcija – kako smo vidjeli – ostala najčvršće prirasla njegovu srcu. Razvio je u tim burnim godinama golemu djelatnost: odgojnu, pastoralnu, teologijsku, sociologijsku, filozofijsku i organizacijsku. U novim okolnostima cijela je Hrvatska postala nekom vrstom paradigme radničke sredine (*milieu*) – naravno u simboličkom značenju – pa se njoj djelatno posvetio baš onoliko koliko se bio teorijski pozabavio radničkim pitanjem. S obzirom da je to pitanje izostalo, ostala mu je samo organizaciona briga, a ona se sad utjelovljavala u *Domagoju*.

Ubrzo su međutim došli prvi veliki brodolomi na ravnoj i uzlaznoj crti njegove uspješne životne putanje. Najprije je izbio sve nepomirljiviji sukob između dviju posvađanih strana u Hrvatskom laičkom pokretu, od kojih je jednu on duhovno nadzirao i revno pastoralno pratio. No vrh Crkve u Hrvatskoj nije mogao duže podnositi sablazan podjele i međusobnih optužbi. Sučeljen s naraslim neslo-

gama u redovima katoličkoga laikata, Alojzije Stepinac je bio čvrsto odlučio ustanoviti posve novu postavu Katoličke Akcije, koja će biti obnovljena potpuno izvan križarskih i domagojskih oporbenih nadmetanja. Posljedice su se odmah i izravno obznanile. I. Protulipac daje ostavku i napušta križarsku udrugu, dok fra Bonifacije Perović čini isto. Taj potonji postupa tako jer nije htio biti niti jednog trenutka kamenom spoticanja i zaprekom zamisli Alojzija Stepinca, premda mu je očito to vrlo teško palo i zapravo rascjep nije nikad do kraja prebolio, što ne-skriveno izbija iz njegove autobiografske knjige o Hrvatskom katoličkom pokretu, koja je pisana mnogo kasnije od samih zbivanja u Zagrebu.⁹ Ipak, bio je to tek prvi bolni brodolom i početak mnogih drugih nevolja.

Drugi svjetski rat se približavao svojem kraju. Poráženi su bili jasno označeni i prokazani. Njemačko pogansko carstvo – sa svojim naopakim mitovima zla i zločina – umiralo je od vatre i ognja, koje je samo prije razgorilo, pa su smrt osvete i patnja progona dolazile u posjete često bez ikakve najave, svima koje su susrele na putu. Tako se i fra Bonifacije Perović našao u jednoj od kalvarijskih kolona što su iz Zagreba odlazile preko Slovenije i Austrije u Italiju, a odavde u daleku i nepovratnu Argentinu. Time je njegovo tužno izgnanstvo i svjetsko podstanarstvo konačno započelo i neće se nikad ni zaustaviti sve do bolne smrti u tuđini.

Bilo bi svakako preuranjeno zaključiti da su se samo san o nastavku djelatnosti u katoličkom pokretu i neotuđiva želja za življenjem u domovini prekinuli. Još se mnogo toga nepovratno razgradilo i za svagda iščezlo u suvremenom svjetskom katolicizmu, a s čime je fra Bonifacije Perović bio usko povezan odgojem, školovanjem, usvajanjem i oduševljenjem. Prvo spomenimo Katoličku Akciju, a onda crkveni društveni nauk, jer su jedni i drugi njegovi ideali iz toga područja pomalo ulazili u krizu i konačno društveno raspadanje.

Povijesno gledano unatrag, kroz Katoličku Akciju je Crkva pokušavala obnoviti i vratiti u sadašnjost jedan tipično srednjovjekovni ideal organskoga društva, staleškoga ustroja, hijerarhije vrednotâ, crkvenog autoriteta, podložničke države, seoskoga zajedništva i prostornog župskoga pastoralala. U početku je taj pokret trebao biti samo »protu-društvo« u okruženju modernog i liberalnog svijeta, ali s otvorenom i upornom težnjom da se kasnije proširi na svu europsku civilizaciju. Obnova je išla prema svim oblastima življenja: političkom, društvenom, gospodarskom, umjetničkom, filozofskom i ideološkom. Ali ti pokušaji na dugi su rok razočarali, a prvi ushiti splasnuli. Jer, pokazalo se da je unatoč spomenutim naporima i velikim iščekivanjima cijelog jednog mladog naraštaja laičkih izabranika i crkvenih predvodnika, Katolička Akcija počela šezdesetih godina gubiti

⁹ BONIFACIJE PEROVIĆ, *Hrvatski katolički pokret, Moje uspomene*, Rim, 1976., str. 300.

svaku čvrstoću u svojem ustroju i slabiti u svojem društvenom odjeku. Tresla se dakle cijela njezina golema zgrada. Desetak godina poslije svečanog obećanja J. Cardijna da će radnički svijet ubrzo postati posve kršćanski, dvojica njegovih istomišljenika i svećenika H. Godin i Y. Daniel pišu knjigu *La France, pays de mission?* u kojoj otkrivaju kako zapravo nema u dovoljnom broju vjerničke vojske – posebice u smislu kakvoće – za apostolat proleterijata. Iluzija o svjetovnoj snazi katolicizma se raspršila upravo u trenutku kad je otkriven proces sekularizacije. Naime, rast vala sekularizacije je učinio potpuno nemogućom pretpostavku da Crkva ostane u središtu društva, jer je kršćana zapravo bilo sve manje, pa je njihov zahtjev postao često čista utopija u pluralističkom svijetu kakav je naš. Stoga je pohod koji je poveljen protiv liberalizma i komunizma unaprijed bio osuđen na neuspjeh, jer poglaviti problem katolicizma nije nikad u njegovim protivnicima nego uvijek u njemu samome, kako će to Drugi vatikanski koncil na neprijeporni način potvrditi.

Uostalom, današnja kritika malo uvažava postignuća Katoličke Akcije, jednako na religioznom i na kulturnom polju. Štoviše, nije u njoj sklona vidjeti ni odveć uspjeti povijesni iskorak vjernika u smislu ispunjenja kršćanske poruke i vraćanja izvornim nadahnućima Evanđelja.

Tako je talijanski sociolog G. Poggi¹⁰ napisao zanimljivu knjigu o tom pokretu i došao do zaključka da su ishodi golema oduševljenja katolika ugrađeni u Katoličku Akciju zapravo samo pripomogli stvaranju jednog »rezervnog klera« i odgoju takva laikata koji se pokazao posve nesposobnim za bilo kakvo samostalno i zrelo djelovanje u društvu. Oslanjajući se isključivo na svećenstvo, ta je laička elita svoje snage više trošila u pobijanju ideološkoga neprijatelja nego u stjecanju zdrave osobne duhovnosti. Otud u njih više bojovnosti, a manje sućuti u odnosu na bližnje i braću.

Važnije će međutim biti istražiti razloge za krizu i razgradbu Katoličke Akcije. Taj je problem jamačno s najviše sociologijske spremnosti istraživala francuskinja D. Hervieu-Lèger¹¹ u svojim ranijim radovima. Ustanovila je da se baš spominjana prevelika upućenost na crkvene upute brzo osvetila samim svjetovnjacima koji se očito nisu snašli u novim i teško predvidljivim društvenim neprikladnostima. Pritom je potrebno razlikovati nekoliko susljednih situacija. Da bi se dobro uživali u mentalitet i stanje svojih drugova u tvornici ili školi, članovi su Katoličke Akcije najprije morali upoznati njihove tegobe i traženja, koja su redovito bila okrenuta izgradnji boljega i pravednijega svijeta, što se načelno poklapalo sa

¹⁰ GIANFRANCO POGGI, *Il clero di riserva, Studio sociologico sull'Azione Cattolica Italiana durante la presidenza Gedda*, Bologna, 1963., str. 7.

¹¹ DANIELÈ HERVIEU-LÉGER, *De la mission à la protestation, L'évolution des étudiants chrétiens*, Paris, 1973., str. 244.

sržnom porukom katoličkog društvenog nauka, ali ne i s rabljenim sredstvima, jer je Crkva branila katolicima da se u okviru toga pokreta bave politikom. Istinske su neperilike nastale tek onda kad je trebalo sudjelovati u donošenju neke posve konkretne odluke koju nije uvijek bilo lako uskladiti s vrlo općenitim crkvenim pravilima. Tražiti u tom trenutku naputke od službenog predstavnika Crkve, činilo im se kao raskidanje solidarnosti i odvajanje od ljudi s kojima su htjeli iskreno i kršćanski surađivati. To zacijelo nije sve. Što je društvena i politička sukobljenost bila otvorenija i jača, to su laici teže uspijevali pomiriti svoja moralna uvjerenja sa zahtjevima nepošteđene učinkovitosti političke akcije čiji politički predvoditelji obično nisu mnogo marili za etička ograničenja. Valjalo je dakle birati između svjetovne uspješnosti i kršćanskoga čudoređa. Klasne su se oprečnosti jako zaoštrile i teško je bilo vjernicima ostati po strani. Stavljani u procjep između vjernosti Crkvi i odanosti sindikalnoj ili studentskoj oporbi, mladi su članovi Katoličke Akcije sve češće smatrali da čine bolje svojim bližnjima ako s njima ostanu zajedno u pokretu i borbi za pravednije društvo. Tako je počeo veliki odliv kršćana u lijeve bojovne redove.

Upravo je na tom povijesnom raskrižju došlo onda do nepovratna raskida s biskupskim konferencijama koje su odbijale davati daljnju potporu i ovlast za djelovanje tako politiziranoj Katoličkoj Akciji. Stoga se ona polako otpočela osipati da bi na kraju potpuno nestala iz društvena života i crkvena prostora.

Slično Katoličkoj Akciji i njezin najživotniji ogranak radničke mladeži, poznatiji pod kraticom JOC (*Jeunesse ouvrière chrétienne*), nije bolje prošao, doživjevši sudbinu matice. Možda je razložno povezati u jedan zatvoreni krug prve pokušaje kristijanizacije radništva u JOC-u sa završnim napetostima i sukobima pokreta u kojemu su »svećenici-radnici« bili od strane Crkve oštro osuđeni i zabranjeni.¹² Iz tih zatvorenih krugova tek će Drugi vatikanski koncil naći izlaz u dijalogu sa svijetom, a ne u njegovoj neprizivnoj osudi.

Drugi je ideal fra Bonifacija Perovića bio društveni nauk Crkve koji je također doživljavao nepogode i odbacivanja, iako ne u tolikoj mjeri kao Katolička Akcija. Enciklike su doduše slijedile jedna za drugom, ali ne i njezini objuerčni i zanosni prihvat. Sve je veći broj katolika prestajao o njima naime voditi računa, jer je ocijenio da su izgledi ostvarenja kršćanskih etičkih načela u društvu gotovo nikakvi u sučeljenju s moćnom liberalističko-demokratskom civilizacijom. Neki čak smatraju da je u razdoblju cvjetanja društvenog nauka Crkve – a to je doba do drugog svjetskoga rata – isti više služio za učinkovito spašavanje čvrstoće *ad*

¹² ÉMILE POULAT, *Naissance des prêtres-ouvriers*, Paris, 1965.; FRANÇOIS LE PRIEUR, *Quand Rome condomne, Dominicains et prêtres ouvriers*, Paris, 1989.

intra katoličkog svijeta nego uvjeravanja onih *ad extra*,¹³ što je istovjetno prešućivanju pukotina nastalih sekularizacijom vjernika.

Nije onda iznenađenje da je poslije Drugoga svjetskog rata tom nauku počeo padati ugled i značenje, koje je dostatno razvidno već iz promjene naziva, jer ne samo Koncil nego osobito socijalna enciklika *Octogesima adveniens* od Pavla VI. stavljaju u uporabu pojam »crkvenog učenja«, a ne pojam »crkvenoga nauka«, što je za upućene bio jasan znak dalekosežnoga popuštanja i otklanjanja ideoloških odrednica u katolicizmu. U tom je sklopu teolog H.-D. Chenu pisao o sumraku ili slabljenju utjecaja društvenog nauka Crkve,¹⁴ držeći s pravom da je takvo učenje nespojivo sa svjetovnim oznakama suvremenog svijeta. Uostalom, teško je danas zamisliti da bi ljudi izvan usko katoličkoga kruga – a ti su u golemoj većini – bili spremni prihvatiti nešto posve tuđe i protivno njihovoj deideologiziranoj svijesti. Štoviše, ni sami kršćani – zahvaćeni sekularizacijom – nisu toliko voljni odbaciti slobodu pluralizma u korist samo jednoga učenja, pa bilo ono i crkveno, jer im je pripadanje sakralnoj ustanovi uvijek manje važno od iskustva vjerovanja.¹⁵

Ima jamačno još jedan ozbiljan razlog za opadanje zanimanja i prihvaćanja katoličkog društvenog nauka, a valja ga prije svega tražiti u tome što je Crkva – stavljena u rascijep između liberalnog individualizma i komunističkog kolektivizma – uvijek tražila neki »treći put« koji bi je stavio u položaj spasonosnoga spruda za brodolomce svih modernih zabluda, što je tipično predkoncilski motiv. U nestrpljivoj potrazi za takvim »trećim putem« znala se ona nažalost odveć zaleptjeti i pohvaliti neke izrazito autoritarne i konzervativne poretke, zbog čega se poslije morala dugo i neuspješno ispričavati svijetu i sebi.

Poslije bitnih promjena u osobnom životu fra Bonifacija Perovića, bile su to izvanjske promjene u idejama i mišljenjima suvremenog katolicizma kao nužan opći okvir u kojemu onda ostaje jasna i njegova povijesna pozicija.

Novo hrvatsko društvo: mit ili zbilja?

Nakon gotovo trideset godina šutnje – s povremenim javljanjima u emigrantskim časopisima i novinama – fra Bonifacije Perović objavljuje svoju prvu veliku knjigu posvećenu prosudbi hrvatskoga društva. Ipak, ona ne govori isključivo o

¹³ STEFANO MARTELLI, *La dottrina sociale della Chiesa e le sue trasformazioni*, u zborniku *Marxismo e religione nella cultura operaia*, Bologna, 1983., str. 73–107.

¹⁴ MARIE-DOMINIQUE CHENU, *La doctrina sociale de l'Église? Ça n'existe pas*, Paris, 1979., str. 5.

¹⁵ GRACE DAVIE, *Religion in Britain since 1945. Beliving without Belonging*, Oxford, 1994., str. 8.

našem društvu nego prati sad i promjene na opće svjetskoj ravnini, ali uvijek u funkciji onoga što se događa u domovini. Pritom zapaža da su prevladavajuće nazočna dva tijeka: komunističko-kolektivistički i tehničko-znanstveni. Po sebi se razumije da najveći dio njegove knjige tvori zapravo kritika komunizma, bilo kao svjetske pojave ili hrvatske usudbe. Bilo bi potpuno neshvatljivo da je drugačije, jer je tih godina komunizam zaista gospodario – na suveren i neupitan način – ekonomskom, društvenom, političkom, kulturnom i ideološkom pozornicom Hrvatske. Danas je veliki dio te kritike zastario i povijesno nevažan, premda sadrži znatan broj zanimljivih opažanja i znakovitih podataka. U znanstveno-teorijskom smislu ne donosi pak ta knjiga baš nikakve osobite novosti, a nije ni usuglašena s onodobnim postignućima kritike komunizma, koja je u svijetu bila tada na zavidnoj visini, što se može opravdati nedostupnošću literature u pustinji dijaspore.

To je razlogom da je dio o marksizmu – bilo domaćem ili svjetskom – u knjizi nedovoljno uvjerljivo obrađen, posebice za nas koji smo iznutra i danomice živjeli prošli poredak i o njemu znali više nego mnogi tobožnji stručnjaci na Zapadu. Svejedno, fra Bonifacije Perović donosi i stanovite nove naglaske, barem što se tiče naših prilika, a koji nisu mogli biti slobodno iskazani. Prvo, zamjećuje on da se ciljevi komunističke revolucije u bivšoj Jugoslaviji nisu ostvarivali – ako je to dakako bilo uopće moguće – iz razloga postojanja neriješenog nacionalnoga pitanja, što je za posljedicu imalo uporabu sile, a ne sporazum. Drugo, marksizam je po svojoj naravi tipičan sustav XIX. stoljeća, pa nije čudno da njegova predviđanja redovito zakazuju. Dapače, izgleda da su i sami gospodarski učinci i brži društveni razvitak u komunističkim državama u tolikoj mjeri bili uspješniji ukoliko su ostali manje »komunistički«, a više postali neokapitalistički.¹⁶ Komunizam je dakle živio od svoje nedosljednosti, dok je tek potpunom dosljednošću ulazio u slijepe ulice i nepodnošljive krize. Otud naposljetku u njega smjene žestokih pravovjerja i labavih iskoraka u liberalnu herezu.

Tu prvu revoluciju današnjice naziva fra Bonifacije Perović marksističkom i njoj poklanja punu pozornost. Drugu pak revoluciju današnjice označuje kao tehničko-znanstvenu, a izvorište joj vidi u zapadnjačkoj civilizaciji i njezinim stoljetnim postignućima. Prema toj civilizaciji, naš franjevac zauzima dvoznačan odnos: dobre stvari hvali i usvaja, a loše kudi i odbacuje, što je u stanovitom smislu stajalište Drugog vatikanskoga koncila. Posebno mu je stalo zaštititi čovjeka od zlorabe znanosti, koja se svakim danom sve više obznanjuje, bilo u obliku zamjene za filozofiju ili u svojoj funkciji osobnog i kolektivnog koristoljublja.

¹⁶ BONIFACIJE PEROVIĆ, *Hrvatsko društvo u revolucionarnom procesu. Naš čovjek i društvo u prijelomu povijesnog razdoblja*, München – Barcelona, 1971., str. 63 i 78.

Ako je komunizam u svojem povijesnom ostvarenju neprihvatljiv, nije time odmah postalo sve prihvatljivo što se nalazi u našoj zapadnjačkoj civilizaciji. Ona nastupa kao čista znanost, tehnologija i racionalna organizacija, a cilj joj je razvitak, ne besklasno društvo. Prihvaća se bez izvanjskih pritisaka i u slobodi, barem prividnoj. Kao i komunistička, ona je također neka revolucija, jer sve mijenja, preobrazuje, pokreće i poništava.

Objekte revolucije djeluju na naš hrvatski prostor, otvarajući puteve novim ishodima. Premda očito oštrije u kritici komunizma – koji je iskorijenio ljude iz njihove kršćanske tradicije – fra Bonifacije Perović drži da mladež ipak sve više pada pod utjecaj tehničke civilizacije, tako da nam to ukrštavanje dvostrukog utjecaja otežava točno predvidjeti duhovni lik sutrašnjeg našeg čovjeka i društva.¹⁷ Usput spominjem da su u to isto doba ili nešto kasnije neki naši teolozi i sociolozi – J. Čurić, Š. Marasović i J. Jukić¹⁸ – slično razmišljali, videći u sastojcima zapadnjačkoga mentaliteta veću opasnost za kršćanstvo nego u komunističkoj prijetnji Crkvi ili marksističkoj kritici religije.

Osim ta dva čimbenika – koja su uostalom postojala i u svim drugim komunističkim zemljama – u nas je na djelu ostao trajno nazočan i treći čimbenik. Riječ je o Jugoslaviji kao trećoj konstanti, za koju fra Bonifacije Perović kaže kako nadilazi probleme komunizma i znanstvene civilizacije, igrajući u povijesti hrvatskoga naroda presudnu i poglavitu ulogu.¹⁹ Taj je naime čimbenik čak i svojem sociologijskom značenju posve nepreskočiv, jer se bez njegova uvažavanja mnoge stvari ne mogu uopće shvatiti i protumačiti, čak uzeto u čisto znanstvenom pogledu.

U drugom dijelu svoje knjige *Hrvatsko društvo u revolucionarnom procesu*, fra Bonifacije Perović obavlja istraživanje hrvatske životne zbilje kroz burno razdoblje velikih promjena sedamdesetih godina, bilo u međuljudskim odnosima ili primarnim ustanovama. Pritom se zabrinuto pita: hoće li stvaralačke snage našega društva – jedino trajno prisutne, dok se poreci mijenjaju – uspjeti očuvati nezamućene biološko-moralne izvore svojeg narodnoga opstanka? Da bi na to odgovorio, naš se pisac upušta u višestruku rasudbu: o društvenom sustavu, starim vrijednostima, novim prigodama, materijalnim ostvarenjima, pritajenim opasnostima i duhovnim rizicima. Jer, makar smo komunističko društvo smatrali samo prolaznom pojavom, četvrt stoljeća njegove vladavine učinilo je svoje. A upravo to društvo – konkretno i komunističko – predmet je znanstvenog ispitivanja naše-

¹⁷ Op. cit., str. 17–18

¹⁸ JAKOV JUKIĆ, *Le dialogue chrétiens-marxistes en Yougoslavie*, u *Pro Mundi Vita*, 111, 4, 1987., str. 20–25.

¹⁹ BONIFACIJE PEROVIĆ, *Hrvatsko društvo u revolucionarnom procesu, Naš čovjek i društvo u prijelomu povijesnog razdoblja*, München – Barcelona, 1971., str. 10.

ga franjevca. On najprije slijedi institucionalne promjene u obitelji, školi, odgoju, mladenačkom ponašanju, poduzeću, gradu, industriji, selu i vlasništvu. Onda dolaze duhovna gibanja i čudoredna obnova, što se u podzemlju društva bude i razbujaju, usprkos nepovoljnim uvjetima. Tako fra Bonifacije Perović zapravo promatra hrvatsko društvo pod onim istim dvostrukim vidikom, koji je primjenjivao u prosuđivanju radničkoga pitanja daleke 1932. godine: preobrazbe čovjeka i preuređenja ustanova. Dapače, u tom će se sklopu pozvati na Pija XI. i njegovu encikliku *Quadragesimo anno*.²⁰

U izgradnji novog hrvatskog društva kojeg sebi pokušava predočiti, fra Bonifacije Perović ne podcjenjuje ni prošlost, ali niti zanemaruje budućnost. Želi stvoriti stvaralačko ravnovjesje između tih dviju krajnosti, zagovara dakle neki »srednji put«, toliko omiljen društvenom nauku Crkve. Revolucionarni procesi komunizma i tehnološkog razvitka mijenjanju naš mentalitet. Uspostavlja se što više neki novi tip i naraštaj, koji su tek u oblikovanju, pa im nije lako odrediti jasnije obrise. U svakom slučaju, valja nam sačuvati stanovite trajne narodne vrijednosti i kulturne istovjetnosti. To je ono što fra Bonifacije Perović naziva »znati se poslužiti slobodom«,²¹ jer dužni smo mudro i oprezno, razborito i sustavno usporediti staro i novo, odvagnuti što je vrijedno, a što je nevrijedno, odlučujući se u slobodi za istinsku osobnost i samosvojno zajedništvo. Na tom tragu, naš pisac vidi misiju hrvatskoga naroda u promicanju i poticanju duhovnih, moralnih i vjerskih načela, a ne u zgrtanju blaga i nasljeđivanju poroka velikih revolucionarnih pokreta XX. stoljeća, što smo ih netom spominjali.

Unatoč tim težnjama prema ravnovjesju staroga i novog, zadnje poglavlje prve knjige fra Bonifacija Perovića nosi znakovit naslov: »Nema budućnosti bez prošlosti«. Njemu je naime posebno stalo do povijesnih korijena našega narodnog bića. Zato osjeća jaku zabrinutost i iskazuje veliku brigu pred mogućnošću da hrvatski mladi naraštaji ne bi slučajno prekinuli s kulturnom baštinom i vrijednostima predaje.

Pokušali smo posve kratko opisati temeljne odrednice knjige *Hrvatsko društvo u revolucionarnom procesu*, svijesni da svako sažimanje nužno dovodi do osiromašenja teksta. Neke naglaske je ipak važno istaknuti: prvo, fra Bonifacije Perović piše prvenstveno kao čovjek kulture, vjere, znanosti i povijesti, a ne politike, što mnogostruko sâm ponavlja; drugo, u teologiji prati najnovija misaona gibanja – primjerice teologiju zemaljskih vrednota G.Thilsa i teologiju ljudskog napretka J. Alfara – i ništa unaprijed ne odbacuje nego s povjerenjem prosuđuje; treće, usrdno se zalaže za duhovno poslanje Crkve i njegovo rastavljanje od sve-

²⁰ Op. cit., str. 267.

²¹ Op. cit., str. 252.

tovnih zadataka; četvrto, svijestan je činjenice da su dva naša naraštaja odgojena u sjeni totalitarnih sustava tako da mi još nismo dovoljno navikli na slobodni, demokratski stil života i široku snosljivost, na društveni pluralizam i dijalog, sporazum i ekumenizam.

Nije prošlo ni deset godina od pojave prve knjige *Hrvatsko društvo u revolucionarnom procesu*, a fra Bonifacije Perović priprema drugu pod naslovom *Društvo u svom ljudskom liku*, koja će nažalost ugledati svjetlo dana tek poslije njegove smrti. Riječ je o vrlo obimnom i dokumentarnom djelu, makar se tematski ne razlikuje odveć od prvoga. Neke se misli štoviše ponavljaju, ali sada u zrelijem izričaju i produbljenijem ispitivanju. Boravak u Italiji omogućio mu je zaci-jelo i bliži susret s europskom teologijom i sociologijom, što je na vidan način raspoznatljivo u tekstu. Iznenađuje što od vjerskog tiska u domovini prati jedino *Glas Koncila*, a ne stručne časopise kao *Bogoslovsku smotru*, *Obnovljeni život* ili *Crkvu u svijetu*. No bez obzira na to, spomenuta je knjiga istodobno i vrhunac njegova stvaralačkog napora i sažetak njegova velikog znanja. Zato niti što idu od rasprave o radničkom pitanju do knjige o *Hrvatskom društvu u revolucionarnom procesu* nisu prekinute nego samo obogaćene.

Ta druga knjiga donosi novost u obliku velikoga uvodnog odjeljka, kojemu je polazna točka sâm čovjek. Po ustroju je nalik filozofskoj ili teološkoj raspravi, bliža spekulaciji nego pozitivnoj raščlambi. Iako je s njom – na dubljoj antropološkoj razini – fra Bonifacije Perović vjerojatno htio samo učvrstiti i poduprijeti svoje daljnje znanstvene izvode, za današnjega čitatelja takva metoda malo vrijedi i dokazi neuvjerljivo djeluju. Da bi se poveo razgovor s modernom filozofijom valja je razumjeti iz nje same, a ne joj suprotstavljati jedan posve tuđi – semantičko i ustrojbeno – misaoni sustav. Oporba doduše postoji, ali je veliko pitanje koliko ona stvarno pogađa razloge suprotne strane, a koliko je opet upućena sebi i svojoj samorazumljivosti, u što se jamačno ne možemo ovdje potanje upuštati, jer nadilazi našu temu.

Ako je uvodni dio možda nedovoljno uvjerljiv i premalo prilagođen mentalitetu suvremena čovjeka, preostatak knjige svakako zavrijeđuje punu znanstvenu pozornost. Kako u svojoj prvoj knjizi tako i u ovoj posljednjoj, fra Bonifacije Perović jasno razlučuje društvene probleme na svjetskoj i na domaćoj razini. U jednom i drugom slučaju obzor presijecaju dvije ključne odrednice: komunistički kolektivizam i znanstveno-liberalistički individualizam. Za razliku od prethodnih opisa koji su bili više kritički obilježeni, sada nadvladavaju optimistički tonovi. Riječ je pobliže o izgradnji hrvatskoga društva u njegovu ljudskom liku, a ne odbacivanju društva u njegovu neljudsku liku, što je bio slučaj sa sadržajem prve knjige. To je razlogom da je njegova pažnja više usredotočena na zapadnjačko društvo nego na točne boljševičke uzore. Svejedno, on radije procjenjuje oba tijeka zajedno, smatrajući da ta dva modela ni u kojem slučaju ne zadovoljavaju ljude. Postoji li dakle treći put? Odgovor je prilično neodređen: mi ga za sada dodu-

še ne vidimo – kaže pisac – ali mora postojati, jer su »oba spomenuta sustava odbijana zbog istovjetnog neduhovnog, nečovječnog duha i isprevrćene hijerarhije vrijednosti, kako to dolazi do izražaja u njihovom materijalizmu, ateizmu i jedno-dimenzionalnosti.«²² Otud potreba da se rješenje traži upravo u etičko-duhovnim sadržajima društvena života.

Da bi pak došao do te zdrave etičko-duhovne jezgre društva, fra Bonifacije Perović najprije istražuje osnovne oblike udruženoga života: bračnu zajednicu, obiteljsko gnijezdo, proširenu obiteljsku udrugu i posredne društvene forme. Te potonje su samo novi naziv za ona već spominjana posredna tijela – *corpora intermedia* – iz enciklike Pija XI. *Quadragesimo anno*, što su bili povezani s neslavnim pokušajima uspostavljanja korporativnog poretka, a fra Bonifacije Perović ih još uvijek uporno brani, misleći da je problem u pogrešnom prijevodu, a ne u sadržajnom promašaju.

Pošto je opisao temeljne oblike udruženoga života, naš franjevac prelazi na razglabanje novih društvenih pojava kao što su industrijska revolucija, društveni razvitak i masovna kultura, što zapravo obilježava početak moderne. Nakon toga prelazi na studentska osporavanja i revolucionarna priželjkivanja, jer se oni nalaze u središtu ulaska u postmodernu. Zato slijedi rasprava o pluralizmu, a onda opis postindustrijskoga društva. Na koncu su navedena i opisana dva glavna društvena pothvata današnjice: neokapitalistički i socijalistički. Nema dvojbe da je u poglavlju o novim društvenim fenomenima, naš pisac dostigao vrhunac svoje sociološkijske upućenosti i znanstvene obaviještenosti. On je naime na tim stranicama do kraja ostao sociologom, neutralnim promatračem zbivanja u društvu i iznositeljem činjenica. Teologijskih i filozofijskih umetaka i izleta je najmanje, a opisa stvarnoga stanja najviše, što zacijelo treba pohvaliti i uvažiti, jer znanost i počinje baš od činjenica.

U okviru razgovora o socijalizmu, fra Bonifacije Perović će načeti pitanjem jednu od svojih omiljenih i nezaobilaznih tema u onodobnim raspravama među katoličkim intelektualcima u dijaspori: je li uopće moguć ili u kojem je stupnju ostvariv hrvatski socijalistički projekt? O tome će štovitiše u jednom članku opširnije pisati, smatrajući da kao dugogodišnji zagovaratelj katoličkih gledišta na to ima pravo, ali i dužnost.²³ Poslije kobne 1971. godine mnoštvo je hrvatskih intelektualaca otišlo izvan domovine i obogatilo pluralizmom našu emigraciju. Pojavili su se dapače poneki što su smatrali da je upravo socijalizam – dakako onaj s ljudskim licem i uvažavanjem nacionalnih sloboda – istinska budućnost našega

²² BONIFACIJE PEROVIĆ, *Društvo u svom ljudskom liku, Vrijednosti i društvene snage nove hrvatske izgradnje*, München – Barcelona, 1979., str. 150.

²³ BONIFACIJE PEROVIĆ, *Socijalizam kao projekt budućnosti, Hrvatski socijalizam, u Hrvatska revija, Jubilarni zbornik 1951–1975*, München – Barcelona, 1976., str. 641–663.

društva. Kako je tih ponuđenih hrvatskih socijalizama bilo više, fra Bonifacije Perović je držao potrebnim da ih najprije razvrsta, a tek onda podvrgne kritičnoj ocjeni. Odbacujući one skupine što su se vezivale uz postojeći poredak ili recidive sovjetskog boljševizma – a njih je opširno razotkrio najprije J. Petričević, a onda A. Ciliga – ostalo je prikazati nekoliko odvojaka: prvi, onaj povezan uz *Novu Hrvatsku* i njezina urednika J. Kušana, koji naš franjevac naziva socijalnom demokracijom; drugi, onaj povezan uz ime J. Rumore, koji se može nazvati čistim ili radikalnim socijalizmom, jer odbacuje parlamentarnu demokraciju i stranački sustav; treći, onaj što se nadovezuje na najbolju tradiciju »hrvatskog proljeća«, a nositelj mu je katolik Z. Markus. Svi su izgledi da je naklonost fra Bonifacija Perovića bila okrenuta prema tom potonjem »proljećarskom« socijalizmu, ako ga je tako dozvoljeno nazvati.

Sporeći se s A. Rumorom naš će franjevac napisati da socijalizam i kad se naziva hrvatskim ne rješava egzistencijalna pitanja čovjeka i naroda, dok će u raspravi s umjerenijim socijalistima – koji uvažavaju duhovnost, osobnost, moralnost i slobodu – dopustiti da njihovo shvaćanje posluži kao temelj za zajednički narodni dogovor o budućem ustrojstvu hrvatskoga društva. Pritom pripominje kako valja izbjeći apsolutizaciju gospodarskih odrednica i ne vidjeti u njima neka vrhovna mjerila etičnosti i ljudskosti u društvu. Ako dakle sveobuhvatnije promotrimo našu hrvatsku narodnu stvarnost – zaključuje fra Bonifacije Perović – otkrit ćemo nazočne tri žive snage: vjerske, demokratske tradicije i nemarksističkih socijalizama. Sve one imaju vlastite vrijednosti, pa ih treba svakako uzeti u obzir u izgradnji sutrašnjega hrvatskoga poredka, koji će biti jednako izvan krug tog sustava komunizma i građanskog kapitalističkog mentaliteta liberalizma.

Pošto je podrobno opisao nove društvene pojave, fra Bonifacije Perović ulazi u sržne poruke i prouke svoje zadnje knjige, želi naime istražiti stanje i opisati zbivanja u hrvatskom društvu. Po značenju i uloženu trudu, to je bez dvojbe najvrijedniji dio knjige. Početak pripada hrvatskom biološkom opstanku, jer su bez njega sva naša razmatranja uzaludna. U tu svrhu on strogo znanstvenom metodom i brojčanim pokazateljima iscrpno pokušava proniknuti u nekoliko značajnih fenomena: nataliteta, demografskog kretanja, migracije i emigracije, problem obitelji, rastave braka i pobačaja.²⁴ Među zauzetim katoličkim intelektualcima, bio je fra Bonifacije Perović valjda jedan od ponajboljih poznavatelja stanja obitelji i poticatelj njezine obnove u nas.

Kad bi vizija ustroja budućeg hrvatskoga društva ostala samo na poboljšanju demografske slike i obiteljska života u njegovu materijalnom liku, onda bi teolog

---

²⁴ BONIFACIJE PEROVIĆ, *Društvo u svom ljudskom liku, Vrijednosti i društvene snage nove hrvatske izgradnje*, München – Barcelona, 1979., str. 185–241.

u fra Bonifaciju Peroviću jamačno zatajio. Stoga se on upire nadići tu društveno-pragmatičku razinu i dostići društveno-etične odrednice problema. Jer, osim te biološko-društvene pozadine i materijalnoga stanja, postoje očito i neke druge vrednote u hrvatskom društvu koje su nematerijalne ili nadmaterijalne naravi, a spadaju u oblast kulture, duhovnosti, religioznosti i povijesnoga pamćenja, što se ukratko naziva narodnim identitetom. To je neko izvorno, nezamjenjivo, samobitno i posebno poslanje ljudi u sadašnjosti, koja povezuje prošlost s budućnošću. Bez takve vlastite istovjetnosti svaki bi se narod nužno raspao i s vremenom nestao, jer ga upravo ona drži na okupu i održava u trajanju.

Ta druga stvarnost – nazovimo je spiritualnom – još više ovisi o nama samima, dostignutoj svijesti, volji, odgovornosti, odgoju i duhovnoj izgradnji osobe. Nastojeći potanje odrediti pojam naroda – u kojemu se sve to zbiva i čuva – fra Bonifacije Perović će se otvoreno potužiti kako moderna sociologija sve manje obrađuje taj za nas prevažan pojam, istražujući radije sadržaje rase, klase, mase, partije ili pak stranke,²⁵ što u svakom slučaju otežava shvaćanje pojma naroda.

Na istoj crti, naš sociolog odbacuje svaku mogućnost politizacije duhovno-etičkih vrijednosti, jer upravo time gube one svoju posebnost i samoniklost. Zato kad hoćemo otkriti istovjetnost hrvatskog naroda – odnosno njegov nezamjenjiv identitet – mi je ne tražimo prvotno u politici, ni u državi, pošto one nisu stvorile narod nego je, naprotiv, on njih stvorio. Zaokupljeni političkim planovima i gospodarskim obnovama, često zaboravljamo da se odsutna bitka zapravo vodi prije svega na području morala i kulturnih vrednota. Jer, po njima narod postaje »ono što jest«, a ne po prolaznim političkim osvajanjima vlasti ili gospodarskom napretku. Iz toga slijedi da niti jedna stranka ili pokret – zaključuje fra Bonifacije Perović – nisu ovlašteni svojevoljno mijenjati ljudski lik našeg čovjeka i njegov kulturno-povijesni polog. U tom je smislu duhovni bitak naroda ispred svega drugoga i nad svim drugim u društvu.²⁶

U završnici knjige, bit će ocrtana vizija novoga hrvatskog društva u opetovanoj oporbi spram liberalističkog individualizma i komunističkog kolektivizma. Pritom valja istaknuti još tri poželjnosti: da ono bude izgrađeno prema stvarnim našim ljudskim i društvenim vrijednostima; da bude djelo naših ljudi i široke suradnje cijeloga naroda; da počiva na ljudskoj osobi i njezinim zajednicama. Riječju, hoće se ponuditi ljudska alternativa svim dosadašnjim neljudskim društvenim ishodima i rješenjima. Otud naposljetku i rasprava o vrijednostima i snagama, koji postaju temeljem objedinjenja različitih silnica u hrvatskom narodu. U tu svrhu fra Bonifacije Perović traži da se demitiziraju moderni idoli i odbace tuđi

²⁵ Op. cit., str. 247.

²⁶ Op. cit., str. 258.

uzori, jer se jedino na taj način otvaraju putevi do vlastitih kulturnih izvora i narodnih vrijednosti.

Spomenute tri snage u hrvatskom društvu – demokratski tijek, vjernička baština i nemarksistički socijalizmi – stvorit će okosnicu tvorbe budućega poretka. Njihovim dogovorom i suradnjom želi se postići jedinstvo naroda i njegovo opće dobro, pod uvjetom jasno da napuste isključivosti i usvoje postignuća suvremene snošljivosti. Demokracija bi se odrekla pretjeranog osobnog egoizma, a socijalizam svih nenaravnosti marksističke utopije i primjene prisile. Crkva i vjernici pak – kao treća i najutjecajnija snaga – pozvani su preuzeti zahtjevnu ulogu duhovnih i moralnih predvodnika u narodu. U tom okviru, fra Bonifacije Perović pridaje kršćanskom društvenom nauku prvorazredno značenje, jer on ima odrediti temeljne smjernice razvitka i obranu vrijednosti – kao što su solidarnost, supsidijarnost i načelo općega dobra – prihvatljive za sve ljude dobre volje. Radi probitka naroda, valja proširiti crkveno učenje o društvu na cijeli prostor njegova življenja.

Ta nova vizija hrvatskoga društva uzima za svoje polazište naravno pravo, teizam i kršćanstvo – kako uostalom priznaje i sâm pisac na koncu knjige²⁷ – pa ne iznenađuje što mu je prethodno polazište bilo u nacionalnim vrijednostima i tradiciji, a dohodište će naći u »trećem putu«²⁷ društvena razvitka, onom što se smjestio na sredini između liberalizma i komunizma, a izvorno je djelo naših ljudi.

Primjedbe i prosudbe

Počnimo s društvenom znanošću, jer je fra Bonifacije Perović ipak i prije svega htio biti sociologom. Ono što smo već uočili u doktorskoj radnji i prvoj knjizi, nastavit će se i u zadnjem djelu *Društvo u svom ljudskom liku*. Dapače, iz tekstova je vidljivo da se dolaskom i življenjem u Italiji, njegovo znanje i poznavanje suvremene društvene znanosti osjetno povećalo i produbilo. Stoga mu nisu ostali nepoznati vodeći sociolozi toga doba: R. Aron, D. Bell, J.-Y. Calvez, J. Fourastié, G. Friedmann, R. König, K. Mannheim, A. Di Nola, K. Popper, P. Sorokin, C. Lévi-Strauss i drugi. Unatoč tome, mišljenje se fra Bonifacija Perovića nije ništa promijenilo u odnosu na prije, nego čak zaoštrilo spram rezultata i ideja moderne sociologije. Ne obazire se naime on mnogo na postignuća te znanosti – koja su bjelodana i površnim poznavateljima – nego otvoreno žali za onom sociologijom od prije prvog svjetskoga rata. S obzirom da su utemeljitelji sociologije – A. Comte, K. Marx i M. Weber – bili ateisti, teško da je na njih mislio. Možda je držao još uvijek poželjnim i mogućim uspostaviti neku vrst kršćanske sociolo-

---

²⁷ Op. cit., str. 351.

gije, koja bi bila sastavljena od crkvenog društvenog nauka, a podržavana podacima iz društvenih znanosti, što je inače i sâm najuspješnije ostvario u doktorskoj radnji o radničkom pitanju. To je uostalom u onodobnoj katoličkoj teologiji bilo gotovo uobičajeno, pa je recimo J. Kuničić mogao svoju knjigu o društvenom nauku Crkve iz 1971. godine nazvati katoličkom sociologijom²⁸, premda sociologija može biti katoličkom upravo onoliko koliko biologija, fizika, matematika, astronomija ili gospodarstvo, što znači nikako i nikada. Danas su te metodičke razlike posve jasne i nikome ne pada na pamet da bi pomiješao teologiju s društvenom znanostu ili nekim drugim znanostima uopće.

Daleko više okrenut filozofiji društva i etičkim osnovicama zajedništva, fra Bonifacije Perović nije dostatno uvažavao važnost i potrebu iskustvenih istraživanja u sociologiji. Posebice se okomio na mikrosociologiju, jer je držao da ona nužno i neotklonjivo uvire u neplodnu sociografiju ili sociometriju, afirmaciju brojeva i mjerenja, dakle tipičnu pozitivističku znanost »bez duše«. Zato se može čak tvrditi kako je naš franjevac zapravo zagovarao – ne znajući uolikoj je mjeri taj isti zahtjev bio zastupan od onodobnog marksizma – neki oblik jako »zauzete« ili »djelatne« sociologije, koja se treba izboriti za bolji, pravedniji i ljudskiji svijet, a ne samo pasivno odslikavati već postojeće loše, nepravedno i neljudsko društvo. Za potporu tome podsjetimo da je u isto vrijeme tada mladi isusovac Lj. Plačko doktorirao na Gregoriana s tezom kako u našoj ondašnjoj marksističkoj sociologiji prevladavaju sudovi vrijednosti, pa je dosljedno tome ona nedovoljno znanstvena,²⁹ dok fra Bonifacije Perović u naslovu svoje knjige uvrštava baš izraz vrijednosti, koji je eminentno nesociološki. Još više, taj potonji prigovara današnjoj društvenoj znanosti da nema razrađene i obrazložene antropološke i gnoseološke pretpostavke nego se iscrpljuje u gomilanju pukih brojčanih pokazatelja koja ništa dublje i značajnije ne kazuju o životu čovjeka u društvu. Suvišno je i spominjati da se time nehotice gura cijela društvena znanost u područje filozofije i teologije, odakle se nedavno jedva uspjela izvući, vodeći stoljetnu borbu za osamostaljenje – po osobitoj metodi i predmetu – iskustvenoga diskursa. Nije daka-ko onda bilo nikakvo iznenađenje što je fra Bonifacije Perović s velikim oduševljenjem dočekao talijanski prijevod poznate knjige S. Andreskog, pisca koji se otvoreno narugao suvremenoj društvenoj znanosti, usporedivši je s primitivnim vraćanjem i drevnom magijom, a sociologe s čarobnjacima i varalicama.³⁰

²⁸ JORDAN KUNIČIĆ, *Katolička društvena nauka, Katolička sociologija*, Zagreb, 1971., str. 168.

²⁹ LJUDEVIT PLAČKO, *Sudovi vrijednosti u sociologiji*, Zagreb, 1973., str. 58.

³⁰ BONIFACIJE PEROVIĆ, *Društvo u svom ljudskom liku, Vrijednosti i društvene snage nove hrvatske izgradnje*, München – Barcelona, 1979., str. 118.

Iz svega proistječe da je fra Bonifacije Perović zastupao stanovito ideološko i predmodernu – M. Weber bi rekao vrijednosno – shvaćanje sociologije, rabeći njezine podatke uvijek onoliko koliko mu koriste, ali prešućujući ih kad mu stavljaju u pitanje temeljne ideje i nacрте izgradnje boljega društva. Tako je primjerice obilno uporabljuje u prikazu o krizi braka, dok će u obrani proširene obiteljske zajednice i korporativizma posve izbijeći kritičke zamjerke moderne sociologije, koja te tvorbe bez sustezanja otklanja kao povijesno nadiđene i politički poražene. Glede pak oprečnosti između mikrosociologije i makrosociologije, zna se da je društvena znanost davno prihvatila oba svoja sastavna tijeka, jer jedan bez drugoga jednostavno ne idu. Nedavna rasprava što se začela između predstavnika »mikro« i »makro« sociologije i vrsni prinosi A. Giddensa, J. Turnera, R. Collinsa, J.C. Alexandera i S. N. Smelsera, posebice u zborniku *The Micro-Makro Link* iz 1987. godine, nedvojbeno pokazuju kako se danas teško može pristati na raskid sveza između empirijske i teorijske društvene znanosti, bez obzira na uvažavanje djelatnoga sastojka u njoj.³¹

Znakovito je još da fra Bonifacije Perović gotovo nigdje u svojim knjigama ne spominje proširenost sekularizacije u modernome društvu, jer bi onda morao priznati da bi bez pomoći mikrosociologije ta pojava ostala dugo prešućena i možda sustavno potisnuta. Zahvaljujući međutim ponajviše rezultatima empirijskih istraživanja i njihovim zbrajanjem u prostoru i vremenu danas smo u prilici da sekularizaciju potvrdimo kao siguran makrosociološki događaj, a ne rubne mikrosociološke izdanke. U potvrdu tome spomenimo kako je prvi ozbiljni pokušaj uočavanja i ispitivanja sekularizacije³² naišao na vrlo nepovoljna i odbijajuća reagiranja katoličkih teologa, premda je već ranije bilo ukazano na taj problem. Pritom valja istaknuti da je kritika upućena zagovornicima sekularizacije išla baš na diskreditaciju mikrosociologije kao neprilične metode za utvrđivanje složenoga fenomena religije ateizma.³³ Kasnije će kršćanski teolozi ne samo priznati istinitost činjenice sekularizacije nego od te činjenice učiniti cijelu jednu ideologiju, koja ide od vjernosti zemaljskim vrednotama do političke revolucije i uznosa vjermičkih pokretâ i klasnog i nacionalnog oslobođenja. Štoviše, nađe se poneki konzervativni sociolog koji u sekularizaciji vidi samo dosljednu posljednicu i logični učinak djelovanja europskih ateističkih ideologija i protukršćanskih

---

³¹ JEFFREY C. ALEXANDER, *Action and its Enviroments, Towards a New Synthesis*, New York, 1988., str. 6.

³² SABINO S. ACQUAVIVA, *L' eclisi del sacro nella civiltà industriale*, Milano, 1966., str. 380.

³³ SABINO S. ACQUAVIVA – GUSTAVO GUIZZARDI, *Religione e irreligione nell'etc postindustriale*, Roma, 1971., str. 381.

sustava.³⁴ Ono što se činilo neprihvatljivim sada služi kao dokaz teološkoj tezi o »Božjoj smrti« i nevjeri vjernika.

Iz svega dosad iznesenog dade se ustvrditi kako je fra Bonifacije Perović vio ustvari više protivnik marksističkog ateizma i pregrađanskog liberalizma zbog njihovih ideoloških zastranjenja nego stvarnih promašaja u povijesnom ostvarenju. Otud konačno i njegovo spomenuto nepovjerenje u iskustvo, a pozornost prema idejama. Čini se da je to bio danak što ga je plaćao jednom »predgrađanskom« katolicizmu u hrvatskom društvu koji se sav kretao u idejnim sukobima i bojovnim obračunima s modernim mišljenjem. Nije onda čudno da se fra Bonifacije Perović u svojim knjigama uopće ne osvrće na prvog građanskog sociologa u nas, koji je još k tome s njim dijelio gorki kruh izbjeglištva. Riječ je dakako o D. Tomašiću, čije se knjige ponovno objavljuju i utjecaj – unatoč manjkavostima i nedorečenostima – raste i izaziva znanstvenu znatiželju mnogih.³⁵ Grehota da ta dva različito usmjerena sociologa nisu nikad pvela raspravu o ulozi kršćanstva u građanskom društvu Hrvatske između dvaju svjetskih ratova. A razlika je bila u tome što je fra Bonifacije Perović bio sav obuzet herderovskim romantičnim zanosom i velikim projektima narodne sloge – u čemu kršćanstvo sudjeluje samo kao najčvršća podloga – dok se D. Tomašić racionalno okrenuo iskustvu prošlosti u kojem je tražio razloge današnjih nevolja i nesloga. Odnos s modernom političkom kulturom ogleda se i u procjeni autokratizma: prvi bi ga podnio radi narodnih ciljeva, a drugi u njemu vidi nijekanje narodnih probitaka.

Ukoliko se ne uzme u obzir netom opisani okvir hrvatskoga društva predmoderne i crkveni tip predkoncilskoga domaćega katolicizma u kojima se podjednako misaono oblikovao i bio odgajan fra Bonifacije Perović učinila bi mu se zacijelo velika i nepopravljiva nepravda. Jer, on je postao i ostao – po svojem mentalnom sklopu i načinu djelovanja – gotovo paradigmatičkim likom upravo toga predgrađanskoga društva i predkoncilskoga katoličanstva u Hrvata, pa ga nije moguće promatrati izvan povijesnih uvjeta i crkvenih idejnih određenja toga doba. Pa i kasnije kad piše svoja opsežna djela u inozemstvu i izbliza prati modernu misao, naš franjevac ostaje neraskidivo vezan uz stanje u domovini, podredivši svoje zavidno znanje – različitih izvora – uvijek istom cilju: izgradnji hrvatskoga društva u ljudskom liku.

Danas se to društvo izgrađuje i bilo bi preuzetno uspoređivati znanstvena predviđanja – s mnogo utopijskih sadržaja – fra Bonifacija Perovića sa stvarnim stanjem u Hrvatskoj. Povijesni nedostaci jednog društva ne poništavaju plemeni-

³⁴ GIANFRANCO MORRA, *L'ateismo fra moderno e post-moderno*, u zborniku *Imagini della religiosità in Italia*, Milano, 1993., str. 36–58.

³⁵ DINKO TOMAŠIĆ, *Društveni razvitak Hrvata*, Zagreb, 1997.; DINKO TOMAŠIĆ, *Politički razvitak Hrvata*, Zagreb, 1997.

tost zamisli o tome društvu. Tko dobro sanja – pa i na znanstveni način – taj ima pravo na dobru stvarnost, što nije bila sudbina mnogih hrvatskih naraštaja. U snovima ima naravno i dosta iluzija. No o iluzijama fra Bonifacija Perovića nije nikad dopušteno raspravljati izvan onih njegova naraštaja koji se između sebe potpuno poklapaju.

Prva je takva iluzija bila ona o trećem putu koji bi sretno išao izvan i iznad isključivosti kapitalističkog liberalizma i komunističkoga kolektivizma. Vidjeli smo da je fra Bonifacije Perović uporno i na bezbroj mjesta u svojim tekstovima ustrajavao na tom usmjerenju, što je uostalom i razumljivo, jer se čitav život gorljivo borio i neumorno osporavao te dvije ideologije. Nažalost, nakane su jedno, a društvena zbilja drugo. Jedva je naime moguće zamisliti da bi se slaganjem i zbrajanjem dobrih ishoda iz oba poretka dalo učiniti nešto treće i najbolje. Društveni sustavi imaju svoju neumoljivu unutrašnju logiku funkcioniranja, pa ih svaki izvanjski dodatak – koji nije organski izrastao – znade poremetiti, a ne poboljšati mehanizme učinkovitosti njihova djelovanja. Stoga građansko liberalno društvo – usprkos nedostacima i stanovitim opasnostima za ljudsku osobu – predstavlja uzor i cilj svim drugim predmodernim poredcima, jer pruža jamstvo za relativno najveće blagostanje naroda. A u siromaštvu nitko nije spreman živjeti kad to narod jednostavno neće i ne želi podnijeti. Ako i ima nekog »trećeg puta«, on se uspostavlja u samom građanskom društvu sve uspješnijom ravnotežom unutrašnjih suprotnih silnicâ, ali uvijek na temeljima kapitalističkoga liberalizma, a ne možda neke druge socijalne filozofije. Otud nemogućnost da se preskoči građansko društvo i pravna država, individualna sloboda i blagostanje pojedinca – sve sastojci po kojima tek netko pripada zapadnjačkoj civilizaciji, jer je bez njih nepovratno osuđen na povratak u siromaštvo prošlosti i fanatizam ideoloških ratova.³⁶

Još će teže biti izgraditi društvo »trećega puta« u postkomunističkim zemljama, gdje su se mnogi bili ponadali vidjeti baš njegovo ostvarenje u najpotpunijem smislu, posebice u katoličkim većinskim državama. Pravila političkog i gospodarskog života pokazala su međutim osjetnu nadmoć nad teorijskim željama i pukim projektima. Zato je pad komunizma najmanje označio dolazak nečeg boljeg i sigurnost življenja. Država, pravni sustav, gospodarski razvitak, građanska pravila ponašanja, etička odgovornost – ne grade se preko noći i ne dolaze s prvim jutrom slobode. Dapače, ubrzo se otkrilo da u postkomunističkim društvima tvrdi boljševizam – dobro skriven ispod konjuktornog nacionalizma – može nesmetano

---

³⁶ JAKOV JUKIĆ, *Liberalizam i kršćanstvo*, u zborniku *Crkva i država u društvima u tranziciji*, Split, 1997., str. 81–107.

postojati zajedno s divljim kapitalizmom koji dolazi u liku bezobzirnoga bogaćenja i lukavstva sitnih prevaranata. Tako je umjesto očekivanog ostvarenja »trećega puta« nastao sustav »bez puteva«, što sabire upravo ono najgore i u socijalizmu i u liberalizmu.

Može li naposljetku takvo neprilično stanje prevladati kršćanstvo svojom dugom tradicijom, društvenim naukom i ugledom u narodu, postavši etičnim osloncem izgradnje »trećega puta«? Teško je na to pitanje dati odgovor, jer se sve snage nisu još razmahale u svojim skrivenim moćnostima. Svejedno, nije lako povjerovati da bismo samo mi hrvatski vjernici bili u stanju nešto ostvariti što drugome nikome nije još pošlo za rukom. Poslije Krista i ne može biti više izabranih narodâ. Možda je ta iznimka mesijanskoga obećanja i iščekivanja – koja bi jedino nama bila namijenjena – zapravo obična iluzija i nadomjestak za stvarne lišenosti i neostvarenja. Idući još hrabrije u srž pitanja, ne pokazuje se onda ta treća iluzija tek duhovnom verzijom dvaju neuspjeha »trećeg puta«, jednog u kapitalističkom liberalizmu, a drugoga u postkomunističkom neredu? Sociološki pak gledano, uvjeti za takvo utopijsko putovanje između Scile i Haribde dvaju moćnih svjetovnih poredaka jedva da su mogućí, barem u današnjim zbiljskim prilikama. Civilizacija naime u kojoj živimo nemilosrdno zatire sve posebnosti i iznimnosti. Moderne vrijednosti su toliko univerzalno prihvaćene da im nije moguće izmaći utjecaju: mladost svugdje jednako živi, racionalizam i tehnologija ne poznaju granice, medijska kultura sve obuzima, sloboda se bez iznimke traži, a ideologije gube na privlačnosti i snazi. U tom promjenjivom svijetu ni vjera ne može biti više ono što je bila prije Drugog vatikanskog koncila: težnja za obnovom društva i države u kršćanskom izvanjskom znaku. Pluralizam i sekularizacija učinili su svoje i ideološki katolicizam je izgubio povijesnu bitku, ali u vlastitu korist, jer se time približio evanđeoskim jednostavnostima i svjetovnoj nemoći siromaštva i poniznosti.

Što je dakle ostalo nakon svega? Sigurno ono najvrijednije i jedino važno: osobno i zauzeto življeno kršćanstvo, iskustvo dobrote i križ spasenja za druge. Otpast će povijesni ostaci konstantinovske državnosti i ideološki zanosí pobjede nad svijetom, bućni kolektivizmi i nagodbe s politikom. Kršćanstvo danas na sreću ide posve drugim putevima: skromnosti, slobode, maloga stada, opraštanja i međusobne ljubavi. »Treći put« postoji, ali je on u nama, a ne u društvu ili državi. Tiče se grijeha, a ne vlasti; spasenja, a ne političkog oslobođenja. S tim se putem čine doduše manji koraci, ali se dalje stiže: do pojedinačne duhovne promjene i predokusa vječnosti u svjetovnom svijetu, ali nikad njemu na propast nego na iskupljenje. Tako Bog krivim crtama piše svoju ravnu svetu povijest.

Ovo naravno nije više govor o fra Bonifaciju Peroviću nego iskorak izvan njegove vizije i ulazak u našu svakidašnjost gdje se u hrvatskom društvu upravo sukobljavaju predgrađanske i predkoncilske nostalgíčne težnje s koncilskim i

građanskim obnoviteljskim htijenjima. Iako, popločen najčešće dobrim nakana-
ma, »treći put« redovito otvara prostor za učvršćenje ideologije nazatka i povra-
tak u dovršenu prošlost.

ZUSAMMENFASSUNG

*Von der Arbeiterfrage zu einer Vision der Gesellschaft in Kroatien das
wissenschaftliche Profil von fra Bonifatius Perović (1900.–1979.)*

*B. Perović spielte eine bedeutende Rolle in der katholischen Bewegung in Kroatien
in der Zeit zwischen den zwei Weltkriegen. Dafür war er bestens ausgeüstet aufgrund
seiner eingehender Beschäftigung mit der Soziologie und Soziallehre der Katholischen
Kirche. Die kommunistische Herrschaft zwang ihn in die Emigration, so daß sich seine
Interessen zunehmend von der Realität in Kroatien entfernen. Dennoch verdienen auch
seine späteren Arbeiten das Interesse der Forschung. Autor gibt einen ersten kritischen
Einblick in sein wissenschaftliches Werk.*

*Schlüsselworte: Arbeiterschaft, Soziallehre der Kirche, Gesellschaft in Kroatien,
der »dritte Weg« zwischen Kapitalismus u. Kommunismus.*